MAHMUDXO'JA BEHBUDIY IJODINING O'ZBEK ADABIYOTIDAGI O'RNI

Nafasova Sojida
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning til, ma'naviyat, ma'rifat va milliy uyg'onish borasidagi qarashlari tahlil qilinadi. Jadidchilik harakatining yirik namoyandasi bo'lgan Behbudiyning matbuot, kutubxonachilik, noshirlik va ta'lim sohasidagi xizmatlari yoritiladi. Shuningdek, uning ko'p tillilik, milliy o'zlikni anglash hamda yosh avlodni ma'rifat ruhida tarbiyalash haqidagi fikrlari pedagogik nuqtayi nazardan tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifat, til, ma'naviyat, pedagogika, Behbudiy, kutubxonachilik, matbuot, milliy uyg'onish.

Аннотация. В данной статье анализируются взгляды Махмудходжи Бехбуди на язык, духовность, просвещение и национальное возрождение. Освещаются заслуги Бехбуди – одного из крупнейших представителей джадидского движения – в области печати, библиотечного дела, издательской деятельности и образования. Также с педагогической точки зрения рассматриваются его идеи о многоязычии, национальном самосознании и воспитании молодого поколения в духе просвещения.

Ключевые слова: джадидизм, просвещение, язык, духовность, педагогика, Бехбуди, библиотечное дело, печать, национальное возрождение.

Abstract. This article analyzes Mahmudhoja Behbudiy's views on language, spirituality, enlightenment, and national awakening. It highlights the contributions of Behbudiy, one of the leading representatives of the Jadid movement, in the fields of journalism, librarianship, publishing, and education. The article also

examines his ideas on multilingualism, national identity, and educating the younger generation in the spirit of enlightenment from a pedagogical perspective.

Keywords: Jadidism, enlightenment, language, spirituality, pedagogy, Behbudiy, librarianship, journalism, national awakening.

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida yuz bergan milliy uyg'onish harakati tarixida Mahmudxo'ja Behbudiy alohida o'rin tutadi. U nafaqat jadidchilik harakatining yirik vakili, balki milliy pedagogika, matbuot, kutubxonachilik va ma'rifat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan buyuk ma'rifatparvar hisoblanadi. Behbudiy o'zining butun faoliyatini xalqni jaholatdan qutqarish, ilm-ma'rifatni rivojlantirish hamda milliy ongni uyg'otishga bag'ishlagan.

Behbudiy Turkiston xalqlarining kelajagini ilm-fan, ma'rifat va til taraqqiyoti bilan bog'liq holda tasavvur etgan. Uning nazarida millatning ravnaqi avvalo maktab va maorifni isloh qilish, yoshlarni zamonaviy bilimlar asosida tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq edi. Shu sababli u yangi usul maktablari tashkil qilish, darsliklar yaratish, gazeta-jurnallar nashr etish kabi ishlarga bosh-qosh bo'ldi.

Behbudiyning ma'rifatparvarlik faoliyati. Mahmudxo'ja Behbudiy Turkistonda jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri sifatida xalq ma'rifati yo'lida katta xizmat qildi. U o'z davrining eng bilimdon, ziyoli va tashabbuskor insonlaridan biri edi. Atoqli davlat arbobi Fayzulla Xo'jayev Behbudiy haqida shunday yozadi: "Siyosiy, ijtimoiy faoliyati va bilimining kengligi jihatidan Turkistonning o'sha vaqtdagi jadidlaridan unga teng kela oladigan kishisi bo'lmasa kerak".

Behbudiy o'z faoliyati davomida: yangi usul maktablarini tashkil etdi, darslik va qo'llanmalar yaratdi, matbuotni rivojlantirdi, kutubxonalar ochdi, kitob savdosini yo'lga qo'ydi.

Uning fikricha, xalq taraqqiyotining asosiy omili ilm va ma'rifatdir. Shu bois u oddiy xalq orasida bilim tarqatishga katta e'tibor qaratdi.

"Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnalining ma'naviy ahamiyati. 1913-yilda Behbudiy tomonidan "Samarqand" gazetasi nashr etila boshladi. Mazkur gazeta Turkiston ijtimoiy hayotidagi muhim masalalarni yoritishga xizmat qildi. Keyinchalik moddiy qiyinchiliklar sababli gazeta faoliyati to'xtagan bo'lsa-da, u xalq ongini uyg'otishda muhim rol o'ynadi.

Shu yilning 20-avgustidan boshlab Behbudiy "Oyna" jurnalini nashr eta boshladi. Mazkur jurnal: ma'rifiy, adabiy, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy yo'nalishlarda faoliyat olib bordi. "Oyna" jurnali Turkiston hududidan tashqarida ham mashhur bo'lib, Kavkaz, Tatariston, Turkiya, Hindiston va Afg'onistongacha tarqalgan.

Jurnal sahifalarida: she'rlar, maqolalar, ilmiy ma'lumotlar, tarixiy va geografik materiallar, teatr asarlari muntazam berib borilgan. Bu esa xalqning ma'naviy saviyasini oshirishda katta ahamiyat kasb etgan.

"Kutubxonai Behbudiy" va ilm-ma'rifat targ'iboti. Behbudiy faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri kutubxonachilik va kitob savdosini rivojlantirish bilan bog'liqdir. U Samarqandda "Kutubxonai Behbudiy" nomli ommaviy kutubxona tashkil etdi. Ushbu maskan nafaqat kutubxona, balki kitob do'koni vazifasini ham bajargan.

Kutubxonada: tarix, geografiya, tibbiyot, tabiatshunoslik, adabiyot, din, dramaturgiya kabi sohalarga oid kitoblar jamlangan edi.

Behbudiy turli mamlakatlardan kitoblar olib kelib, xalqning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga harakat qilgan. Ayniqsa: Turkiya, Misr, Hindiston, Rossiya, Eron kabi davlatlardan keltirilgan kitoblar kutubxona fondining boyishiga xizmat qilgan.

Kutubxonaga tashrif buyurgan kishilarga choy tortilishi esa Behbudiyning ilm ahliga bo'lgan hurmati va insonparvarligini ko'rsatadi.

Behbudiy ijodida til masalasi. Behbudiy til masalasiga alohida e'tibor qaratgan jadid ma'rifatparvarlaridan biri edi. U tilni millat taraqqiyotining asosiy vositalaridan biri deb hisoblagan. Bu borada u Ismoil G'aspirali g'oyalaridan ilhomlangan.

G'aspiralining "Tilda, fikrda va ishda birlik" shiori Behbudiy qarashlarida ham muhim o'rin tutgan. Behbudiy turkiy xalqlarning yagona adabiy til asosida birlashishini milliy taraqqiyotning muhim sharti deb bilgan.

Uning "Ikki emas, to'rt til lozim" maqolasida til masalasiga oid quyidagi fikrlar ilgari suriladi: turkiy til – milliy til, forsiy til – adabiyot va madaniyat tili, arabiy til – din va ilm tili, rusiy til – zamonaviy taraqqiyot tili.

Behbudiy shunday yozadi: "Arabiy til qay darajada din uchun lozim bo'lsa, rusiy ham tiriklik va dunyo uchun lozimdir".

Bu fikrlar uning zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lganini ko'rsatadi. U yoshlarning bir nechta tilni bilishini taraqqiyot omili sifatida baholagan.

Behbudiy pedagogikasida ma'naviyat masalasi. Behbudiy nazarida ma'naviyat inson kamolotining asosidir. U yosh avlodni: vatanparvarlik, ilmga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat, ma'rifatparvarlik ruhida tarbiyalash kerakligini ta'kidlagan.

Uning pedagogik qarashlari zamirida: milliy uyg‘onish, insonparvarlik, ilm-fanga intilish, ma’naviy poklik g‘oyalari mujassamdir.

Behbudiy uchun maktab faqat savod chiqarish joyi emas, balki komil insonni tarbiyalash maskani hisoblangan. Shu sababli u yangi usul maktablarida dunyoviy fanlarni o‘qitish tarafdori bo‘lgan.

Behbudiy merosini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar. Bugungi kunda Behbudiy merosini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Xususan: interfaol metodlar, multimedia vositalari, loyihaviy ta’lim, muammoli ta’lim, elektron resurslar asosida darslarni tashkil etish samarali natija beradi.

Talabalarga Behbudiy faoliyatini o‘rgatishda: uning maqolalarini tahlil qilish; teatr asarlarini sahnalashtirish; matbuot faoliyatini o‘rganish; jadidchilik harakati bo‘yicha taqdimotlar tayyorlash kabi usullar muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Shuningdek, Behbudiy merosini bugungi globallashuv jarayonlari bilan bog‘liq holda o‘rganish yoshlarning milliy o‘zligini anglashiga xizmat qiladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy Turkiston tarixida milliy uyg‘onish, ma’rifat va ma’naviyat taraqqiyoti yo‘lida ulkan xizmat qilgan buyuk mutafakkirdir. U til, ilm-fan, matbuot va ta’limni xalq taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholagan.

Behbudiyning pedagogik qarashlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Uning ko‘p tillilik, ma’rifatparvarlik va milliy qadriyatlarga sodiqlik haqidagi fikrlari yosh avlod tarbiyasida muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Demak, Behbudiy merosi o‘zbek pedagogikasi, milliy ma’naviyat va ma’rifat tarixining muhim tarkibiy qismi sifatida chuqur o‘rganilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 1999.
2. Mahmudxo'ja Behbudiy. Oyina jurnali maqolalari. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
3. Ismoil G'aspirali. Tarjimon maqolalari. – Qozon, 1905.
4. Ahmedov S. Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish. – Toshkent: Fan, 2001.
5. Alimuhamedov S. O'zbek pedagogikasi tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
6. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
7. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.
8. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
9. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.